

Høgskolen i Telemark

EKSAMEN

2107 Folkedikting og folkekultur

26.5.2010

Tid:	kl. 9-14
Målform:	Valgfri
Sidetall:	8 sider inkl. forside og vedlegg
Hjelpemiddel:	Ingen
Merknader:	Svar på én av oppgavene
Vedlegg:	6 sider

Eksamensresultata blir offentliggjort på studentweb.

Avdeling for allmennvitenskaplege fag.

Bokmål

Svar på *én* av oppgavene.

1. Gjør greie for *sagn* som folkediktingssjanger. Drøft deretter kildeverdien til historiske sagn med utgangspunkt i vedlagte tekst.

(Vedlegg: Ukjent tekst: "Olav Mannslagar",

http://www.seljordogsogene.no/artikkel.php?gruppe_id=28&artikkel_id=108)

2. Analyser og sammenligne balladevariantene av A 48 "Nøkken som belar" og "Näcken bortför jungfrun" med vekt på tematikk og komposisjon. Hvordan kan man forklare ulikheter mellom de to variantene?

(Vedlegg http://www.dokpro.uio.no/ballader/tekster_html/a/a048_024.html og B-varianten av SMB 20.)

Nynorsk

Svar på *ei* av oppgåvene.

1. Gjer greie for *segn* som folkediktingssjanger. Drøft deretter kjeldeverdien til historiske segner med utgangspunkt i den vedlagte teksten.

(Vedlegg: Ukjent tekst: "Olav Mannslagar",

http://www.seljordogsogene.no/artikkel.php?gruppe_id=28&artikkel_id=108)

2. Analyser og samanlikne balladevariantane av A 48 "Nøkken som belar" og "Näcken bortför jungfrun" med vekt på tematikk og komposisjon. Korleis kan ein forklare ulikskapar mellom dei to variantane?

(Vedlegg http://www.dokpro.uio.no/ballader/tekster_html/a/a048_024.html og B-varianten av SMB 20.)

Olav Mannslagar

Mannslagar-soga slik ho er nedskriven etter Lavrants Rui. 1907. Den 17de Mai.

Olav Mannslagar

På Garvik utpå Seljordsstråndi budde det eingong ein mann som heitte Olav. Han va' ein vælakta mann yvi heile gjeldet, denne Olav'n, og snill og godgjerans va'n au.

So va' det ein kveld det kom ei fatigkjeriing til Garvik. Ho bad um hus til notti, og det fekk ho. Men allbest ho sat, so sat 'o og sukka so tungt, kvar gong ho såg burt på Olav.

"Hosse er det med deg, kjeriing", sa Olav, "er du sjuk, hell' hott er det som fattas deg?" sa'n.

"Nei, eg er 'kje sjuk", sa 'o, "men eg tyss so vondt um deg, Olav", svara 'o.

"Meg tar du 'kje synas vondt um", sa Olav, "eg er fresk og færug, so meg leitar det 'kje på".

"Ja, det kann so vera det", sa kjeriingi, "men for deg stend det ei stor ulykke fyre eingong i live", sa 'o.

"Hosse kan du vita det?" spyr Olav.

"Jau – det veit eg", sa kjeriingi, "og eg ska jønne syne deg det au", sa 'o.

"Ja, kann du syne meg, hoss det skal gange meg i live, so ska du 'a få losement her i nott, og mat og drikke skal du få, og endå ei gåve etterpå, lengst du orkar å bera 'o", sa Olav.

Ja, so sa kjeriingi, at alle husens folk skulde gange ut, berre ho og Olav skulde vera att inne. So stengde ho att dynnan, og hengde svarte tjeld framfyre glasi, so det blei kolmyrkt i stoga. Tek ho so ein kvit duk og breider på borde, og set eit talgljos der uppå, og tenner i.

Olav skulde sitja fram med gruva, med ryggen mot borde. Då med eit kom det eit smell, so stogo riste.

"Glos no burtpå borde!", sa kjeriingi. Olav so gjorde. Og no såg han hovude sitt stod avhogge på burtpå bordduken, blodut og fælt, og han kjende seg sjav so vel. Han blei so ille med, Olav, at han fekk 'kje sagt noko med det same. Men som han ha fenge åretta seg litt, spurde'n:

"Å jeia meg, skal det gange slik med meg då?"

"Ja, slik skal det gange", sa 'o, "og det skal skje i gjestebod; men nøyare um tid og stad kann eg 'kje seia deg. Men du skal ha' det til merkje, at når du dreg bae sokkane på ein fot og gjeng og leitar etter den eine sokken din, er tidi komi, - då er ulukka nere, - aggte deg då, Olav Garvik!"

Ja, dette lova Olav han skulde gjera, å passe seg.

So eit års tid etter at dette ha' hendt, stod det eit ovlæte gildt gjestebod på nordre Øverland uppå heidi. Det va' skålelag dei kalla. Umframnt dei som var bedne, kunde hækken som ville koma til eit slikt lag, berre dei la' dugleg i skåli. Til slike skålelag kom det oftast mange ufeur, uting som elles aldri blei bodne til nokoslags lag, for det leven og spetakel dei allstøtt volde. Men Olav Garvik vilde ikkje til gjestebod, endå han hørde grennelaget til, og var beden, både han og heile huse. I gjestebodgardenventa og venta dei, men ingen Olav kom. Dei sende tvo bodir etter han. Men nei, han vilde ikkje.

So strauk då brureferdi til kyrkje. Det var 'kje veg upp Seljordsstråndi i dei tider, og so laut dei ro Seljordsvatne. Då dei kom attende frå kyrkja, for nokre av brudlaupsfolki um Garvik til Olav, og vilde få han med til lage. Men Olav sterta imot lenge og vilde ikkje. Men dei trygla og gnog og bad, so ein måtte tru dei spøkte. Og kreaturi rauta og bar seg i fjose, so ein kunde skyna det var for noko vondt.

Sistpå lova då Olav å vera med. Klædde han seg so på i eit harvle, og kom til å draga båe sokkane på eine foten, og sprang so å leita etter den eine sokken sin.

"Ja no tenkjer eg Garvik'en er drukken fyrr'n kjem til lage", sa ein av karane som venta på Olav, "for no hev du drege båe sokkane på ein fot, Olav", sa'n.

"Å jo so visst hev eg det då", sa Olav, og han blei ille med med det sama; for han hugsa spådomen. Men då ha' han kome i segle, at han vilde avstad, og so var det det han ha lova det au, å vera med. For Olav var 'kje noko vind-i-grind, han; han var 'kje tvirådig den guten. Ha' han lova noko, so va' det som det va' stempla. Han va so plent ein kar soleis. Men hu meg vel, blei han drukken, då va' han slik ein fæl heilov. Han ha tvo raringar til knivar, Olav. Det var "Rodd" og "Mutulen". "Rodd" va' ein mordarkniv;- det ha' vore drepe med'n – tri mann endå. Og den eine av desse va' ein prest. Og det stod høgge inn tri krossar på tjogi av kniven, ein kross for kvar mann som ha' dotte for'n. Men den eine av krossane var ein tvikross, - det va' merkje for presten, det. Men det va' au ein lækjarkniv "Rodd". Var det sjukdomar hell' skavankar folk ha'e, og dei strauk seg med'n, var dei kvitt det med det sama.

I lag torde Olav aldri ha' med seg "Rodd", - og soleis va' det no au; han la "Rodd" att heime. Men "Mutulen" tok'n med seg. Ja, då Olav so var ferdug, strauk dei avstad.

På vegen kom dei til å røds um eit og anna frå gjestebodsgarden, um brur og brudgom, um folki som va der, um roturen og meir slikt. Då dei var komne til ei ækre millom Øvland og Vindal, heiter Eisækre, sette dei seg til kvile.

"Men seg meg, de", sei Olav Garvik då, "so mange folk som det va til kyrkje, hosse kunde de få rom i pråmane, ikkje fleire pråmar de he?" "Å, me ha nok fenge for få pråmar", svara dei; "men so tok Torgrim Svartdal dinn pråm, og då greidde det seg godt", sa di. "Å du, å du, er den karen der, er det av det folkje i lage, eg kjenner dei", sa Olav. Og sinne beit'n med det sama. For far til denne Torgrim'n ha snytt Olav så steggleg eingong i ein hestehandel. Og no ha sonen au vore til med eit lite vanvyrskjeleg spikk imot'n: teke pråmen hans utan lov. Han treiv seg då baki belte, Olav, for å kjenne um han ha' kniven med – men då va "Mutulen" burte! Det va nok ikkje noko god magt som ha' teke den. Seinare fann dei'n att: han stod køyrd i kav i ein hard askestuve. Det va nok 'kje gjort av mannemagt, det. Legg'n so i med ein sturtandes eid, Olav, at "no ska "Rodd" vera med, um han so skal koma utor helvite". Og so stryk'n heimatt, ratt til Garvik, etter'n.

Då so Olav kom i gjestebodsgarden, ville alle spandere på honom, han som ha kome so seint til lage. Men det blei straks for mykje, so Olav blei 'kje so lite drukken. Som han gjekk der på golvet og sveia seg, Olav, blei han vare svartdølen, og vondt blei'n med det same. "Det var ein kjeltring den far din, som bedrog meg so i den hestehandelen her fyr åre", beit Olav i. "Ja det far gjorde kan 'kje eg nok til", svara hin. No tok det eine orde det andre, og snart va dei uppe i ei hard trætte. For svartdølen som var ein sterk og kræv kar, gav 'kje godt han hell'. Då med eit slog han ut ljose, Olav Garvik, so det blei kolmyrkt i stogo.

"Det dei store svini velle, skal dei små angjelde", sa'n, og sprang inn på Trogrim Svartdal og støyrdde kniven lukt i bringa på'n. Torgrim sette i eit skrik med det same han fekk styngjen, sjaga burt etter golvet nokre stig, men seig yvi-ende. No blei det leven i stogo, kvinnfolke gret og barma seg, karane tumla um korandre, sume av dei fomla i myrkre vilde finne dråpsmannen, sume stræva med å få tendt ljuset og sume samla seg um Torgrim og hjelpte han. Dynni ha dei stengt med det sama Olav Garvik slo ut ljuset, - og no då dei endeleg ha fenge tennt det att, tenkte dei då dei skulde ha'n. Men nei, det va' som han ha søkkje ned,

ingenstad va' han å sjå og ingenstad å finne. Etter han ha støkke, ha ingen enten sett hell' høyr't'n. Der va' vel den som hjelpte honom au, spår eg, til å koma seg undan. På golvet låg svartdølen, øra og blødde so det var kaldleg å sjå. Dei vilde no få han ut, so han kunde få frisk luft, og so tok dei'n, nokre karar, og bar'n. Men då dei for ut gjennom dynni med'n, slo han seg fast med den eine handi yvi dynni. Blodhandi va synans på veggen i lang tid etter; men no er veggen innklædd. Svartdølen bar dei utpå grasbakken, og der låg han og blødde ihel. So tok dei ut folk til Garvik for å taka Olav. Men på Garvik va ingen Olav å finne, å kjeringi visste 'kje hell' noko um'n. Etter dette dråpet blei han heitans Olav Mannslagar – hell "Mannslagaren" som dei au kalla'n. Men Olav ha ei dotter, som nyss va gift til Gåsdalen på heidi. Dit ha' han stroke. I ei stor urd nedanfor Gåsdalen gøymde han seg um dagane; men um nettane låg han i fjose på Gåsdalen. "Mannslagarholi" heiter ho enno den stella i urdi der han budde. Det er eit langt og myrkt hol. Dotter han bar mat til han dit. So var det eingong nokre karar for yvi Gåsdalsjorde. Då såg dei det rauk uppi urdi. Gjekk dei so inn til kjeringi og spurde, hott det kunde vera. "Å, er det 'kje desse fille ungane då, som ligg der oppe og ellar og brenner", svara 'o. "Dei såg nokre revaungar der, og so vil dei prøve å få røyke dei ut", sa 'o. Men då karane ha reist, varskodd' ho far sin og sa, at no laut han flytja derifrå, "for etter dette kan du 'kje vera trygg her lenger", sa 'o. Og Olav meinte au det sama. Då hadde han vore der nerepå eit år. Frå Gåsdalen flutte han no heilt på Borkfjell (Brokfjell), eit villt og audt fjelldrag vestyvi mot Kviteseid. Han heldt til i Mannslagarnuten, og bygde seg upp ei liti hytte og eit lite høysel på Mannslagarroe. Tuftine syner enno. Her i denne vilde fjellheimen, bjørnehheimen og tusseheimen kjende han seg trygg. Og mat ha'n nok av. Ber plukka'n um hausto og samla til vetteren, og fugl og fisk fekk'n meir hell' nok av. Tagl til snaror og fisketaumar stal'n seg av hestar som stod i fjelle. Ei kyr ha'n med seg, som han ha fenge heimantil frå Garvik, so han var aldri mjøkelaus. Og etter som dei let av til kyrne, skift'n, - haust og vår, - so han fekk dei som han trong dei, haust-bærd hell' vår-bærd. Folke hans skifte kyr med'n um nettane. Kyri ha' han med seg inni hytta. Soleis ha' Olav det deruppe. I 7 år skull' han halde seg løynd, Olav, fyrr han blei fri. Og han heldt a rekning med åri, ettersom dei gjekk. I ei stor grån tett innmed hytta høgge han inn ein kross for kvart åre. Dei stod høgge yvi einannan oppetter grånleggen, krossane. Ja, tidi leid og skreid jamvel for Olav, og då det ha kome halvsjuande kross i gråni – seks fulle krossar og eit loddbeint hakk – då hende de'n noko rart. Med han sat plent åleine i hytta si, seint ein joleftanskveld, blei dynni løtt' upp, og inn kom det eit gråkledd kvinnfolk. "Statt upp, Olav Garvik, og statt på din rett", sa 'o, "og ligg ikkje hera i murasen; for no hev du 'kje mange dagane att fyrr du er fri; men mange er det som no søker etter deg og vil få deg til doms", sa 'o. Dermed blei ho burte. Men Olav ha no blive so lei av live, at han gav alt ein god dag, rogga seg til att, og vilde sjå hoss det gjekk. Dette va i joli. Ja resti av nettene gjekk som vanleg for Olav, stillt og roleg, og våren med, og det lakka og leid til jonsok. Då ha' han berre att nokre få dagar, Olav, til han var fri. Då kom ho upp til'n dotter honoms, vilde vera med'n dei få dagane som va' att. Men so ein dag kom det 5 skjerar fljugande og sette seg på dynnestokken til å skrike so fælt. Olav ha' kje sett skjerar på Mannslagarroe sidan han kom dit, og no var det sjuande åre han va der. "Å hjartevene, far, no kjem det folk og tek deg", sa dottri. "Høyr skjeran! – lat konna flytja av ein annan stad, for no hev du bare tri dagar att", bad ho. "Nei, her ifrå reiser eg ikkje", sa Olav. "Dei må koma so mykje dei vil, svartdølan; - for det er vel dei som søker etter meg. Eg kan få mi straff som rett er, so er me jamt kvit, eg og svartdølan", sa'n. Andre dagen – middagsbel – kom dei, - fem mann. Det va' dei fem skjeran, det! Olav gav seg yvi godviljug. Han ha jamvel hengt frå seg våpni utpå hytteveggen. Hjà lensmannenn sat han no, til han fekk sin dom. Den lua på at han skulde misse hovude. Og på Tremerrhaugen ved Seljords kyrkje bøtte Olav Mannslagar for ugjerningi si. Der blei han avretta.

Her endar segni um Olav Mannslagar, - mannslagarsegni dei kallar.

[BIN: 0492]

Nøkken som belar

Oppskrift udatert av Torleif Hannaas etter ukjent sanger, ikkje lokalisert .

1. Heiemo kvad, det saang i lid,
- Med minne, -
det hørde nykken paa havet skrid.
- Tvo roser søve derinne -
2. Heiemo kvad det song i lund,
det hørde nykken den heiden hund.
3. Nykken talad til styringsmann,
du styre mit skip paa Kristi land.
4. Ko vil du paa Kristi land gjera,
du kann 'kje anten syngje hell lesa.
5. Aa eg vil meg paa Kristi land gaa,
den vene jomfrua vil eg faa.
6. Nykken kom seg paa Kristi land,
so skapad en seg i ein kristen mann.
7. Han skapad seg klæde baad' gule og grøne,
seg sjave alt uti ein riddare skjøn.
8. Han skapad seg klæde baad' gule og blaa,
hest og sadle aa ride paa.
9. Han skapad seg gullringen um sin fing,
so lett gjeng han i stoga inn.
10. Han skapad ein gullsko paa sin fot,
so lett paa hallan golv han trod.
11. No er en komen som dansen kann treda,
no skal den fram som venast kann kveda.
12. Til svarad jomfruga i benken sat,
Heiemo kann baad' danse og kveda.
13. Heiemo dansad og Heiemo kvad,
det lystad alt folket i stoga sat.
14. No maa kvar ein gange heim til seg,
Heiemo tek eg paa skipet med meg.
15. Heiemo gret sine hendar ho vreid,
skal eg fylgje nykken den lange leid.
16. Heiemo sine hendan i taarinne tvo,
skal eg fylgje nykken i den salte fjord.
17. Heiemo, Heiemo still di sut,
du skal raade yver mine fem gullbur.
18. Heiemo, Heiemo still din harm,
du skal faa sova i nykkens arm.

19. So tok han Heiemo upp-i sit fang
vil bera hennar paa skipet fram.
20. Heiemo tenkte med sjave seg,
tru mine smaa knivar 'kje hjelper meg.
21. Eg heve stadet fyr boge og brand,
eg ræddast inkje ei kvennmann-hand.
22. Eg heve stadet fyr boge og pil,
eg agtar inkje ein kvennmann-kniv.
23. Nykken ha' inkje halvtalad ord,
fyrr kvenfolk-kniven i hjarta stod.
24. Heiemo stakk nykken fyr holamot,
odden vende i hjartarot.
25. Her ligg du nykken og renne blod,
enno trør eg mine jomfru sko.
26. Her ligg du nykken fyr hund og ravn,
enno ber eg mit jomfru-navn.
27. Her ligg du nykken fyr ravn og hund,
enno hev eg min kvedare-lund.

NÄCKEN BORTFÖR JUNGFRUN

TSB A 48

B

KB Vs 2:3, s. 317–318. Avskrift gjord av L. F. Rääf efter »en af ett fruntimmer, under 1790-talet, uti Östergötland gjord samling af folkvisor» (Jonsson I, s. 313–314).

- 1 Det bodde en herreman i östra rik
han --- döttrar som ej vill gifta sig
– med den äran
- 2 Den ena var för dejelig, den andra var för gran
den tredje har förlofvat att aldrig taga man.
- 3 Det spordes ikring städer, det spordes ikring land
det spordes till näcken i sjögestrand.
- 4 Den näcken han kläder af sig den leda sjögehamn
så kläder han sig till en vacker herreman.
- 5 Den näcken han reser sig till herremannens gård
der ute står jungfrun och kammar sitt hår
- 6 Å lyster sköna jungfrun min käraste bli
för jag har båd silfver och gull uti skrin.

229

- 7 Så gerna jag det ville men jag det intet kan
för jag har förlofvat att aldrig taga man.
- 8 Å lyster sköna jungfrun åt kyrkan fara
och sjelfver så vill jag den kusken vara.
- 9 Å väl lyster mig åt kyrkan fara
men ingen annan får den kusken vara.
- 10 Den jungfrun satte sig i vagnen up
den näcken han satte sig så vackert bredvid
- 11 Den näcken han körde sig den vägen fram
på honom så undra både qvinna och man.
- 12 Å kära ni min herre ni kören ej så vast
tömmen är af silke hon är ej af bast.
- 13 Jag passar ej på silke jag passar ej på bast
men likväl så körer jag lika raskt.
- 14 Den näcken han körde sig på stockholms bro
där störde han jungfrun i den stridaste flod
- 15 Å kära ni min herre ni hjälpen mig i land
å er vill jag gifva mitt röda gullband.
- 16 Jag passar ej på ert röda gullband
men aldrig så hjälper jag dig mer i land
- 17 Å kära ni min herre ni hjälpen mig ur nöd
för er vill jag gifva min gullkrona röd.
- 18 Jag passar ej på eder gullkrona röd
men aldrig så hjälper jag er ur nöd.
- 19 Hemma gråter fader, å hemma gråter mor
å hemma gråter syster, men mäst lilla bror
- 20 Å gråta hvem som gråta kan
men aldrig så hjälper jag dig mer i land
– med den äran

Anmärkning

Omkvädet utskrivet i str. 1, 16, 20.

1:2 före ej står ett överstruket ord, möjligen e.